

Межов О. Г.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА Й ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ У КОНТЕКСТІ ЛІНГВІСТИЧНОГО СЬОГОДЕННЯ

У статті схарактеризовано формальні засоби вираження питальної модальності у різних типах речень, зокрема питальні форми займенникових іменників, прикметників, числівників, прислівників, похідних прийменниково-відмінкових сполук щодо невідомих, чітко неокреслених або неозначених для мовця предметів, ознак, обставин, про які він має намір дізнатися від співрозмовника, структуруючи питальні речення й очікуючи конкретних відповідей. Встановлено, що семантико-синтаксична структура питальних речень зумовлена характером інформації, яку прагне отримати мовець: про виконавця дії чи носія процесу, стану, якісної та кількісної ознаки; особу (іншу істоту) або предмет, на яку спрямовано дію, процес, стан; особу, якій адресована дія; знаряддя дії або засіб переміщення; місцеперебування особи (іншої істоти), локалізації предмета, напрямку і шляху руху; обставини, за яких (всупереч яким) відбувалися певні дії, протікали процеси, стани (час, причину, умову тощо); зрештою, про саму подію, процес або стан. Відповідно до цього питальні слова можуть виконувати семантико-синтаксичні функції прогнотованих валентністю базового предиката суб'єктних, об'єктних, адресатних, інструментальних синтаксем, які перебувають у формально-синтаксичних позиціях підмета або керованого другорядного члена речення, а також функції адвербіальних синтаксем у позиціях детермінативів. З'ясовано, що питальні синтаксеми зазвичай препозитивні, незалежно від їхньої синтаксичної функції та способу вираження. Відповіді на питання адресанта залежно від комунікативної мети повідомлення і потреби акцентувати увагу на певній ознаці, співрозмовник найчастіше структурує неповними двоскладними чи односкладними конструкціями, рідше – повними. Значну роль для порозуміння учасників комунікативного процесу відіграють у запитаннях–відповідях логічний наголос та порядок слів. Підсумовано, що формальна організація питальних речень перебуває у тісному взаємозв'язку із семантико-синтаксичною. Мовленнєва ситуація, позамовна дійсність, когнітивні процеси в свідомості мовця, його комунікативний намір, а також валентний потенціал базового предиката зумовлюють відповідно синтаксему й формальну структуру питального речення.

Ключові слова: питальне речення, формально-граматична структура речення, семантико-синтаксична структура речення, питальне слово, синтаксема, предикат, валентність, член речення.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістичній парадигмі домінує багатоаспектний підхід до аналізу синтаксичних одиниць і категорій, який розглядає речення у взаємодії трьох основних аспектів – формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного і комунікативного. Отож, для будь-якого висловлення, крім комунікативної організації (інтонаційного оформлення, актуального членування), характерне у системі мови семантико-синтаксичне (змістове) і формально-граматичне членування. Найбільш усталений в граматичних працях поділ висловлень за метою висловлювання на розповідні, питальні та спонукальні, до яких іноді додають бажальні, а також їхній вичерпний аналіз за інтонацією, модальністю, комунікативним призначенням

тощо. Із погляду формально-граматичної організації найгрунтовніше описано розповідні та спонукальні речення. В останні десятиліття з'явилися наукові студії і щодо їх семантико-синтаксичного членування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В українському мовознавстві розповідні та спонукальні речення на формально-граматичному й семантико-синтаксичному рівнях ґрунтовно дослідили І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, Н. В. Гуйванюк, П. С. Дудик, Н. Л. Іваницька, М. Я. Плющ, А. П. Загнітко, М. В. Мірченко, М. С. Скаб, М. О. Вінтонів, Н. М. Костусяк, Т. Є. Масицька, О. Г. Межов, І. А. Мельник, С. Т. Шабат-Савка та ін. На рубежі століть активізовано вивчення формальних засобів репрезента-

ції і комунікативних ознак категорії питальності у вітчизняних розвідках на матеріалі англomовного дискурсу (Л. Р. Безугла, С. Ф. Гедз, Л. Г. Галій, О. М. Журавльова, Л. П. Калитюк, Н. В. Руденко, М. С. Саїдова, А. В. Сітко та ін.), зокрема принципів маніпуляційної дії на адресата нетипових питальних речень в англійській мові у науковій студії Н. В. Руденко [7]. Меншою мірою опрацьовано речення питальної модальності у вищезазначених синтаксичних аспектах на матеріалі різностильових текстів української мови. Перший системний опис речень прямої (з'ясувальної, уточнювальної) та непрямої питальності здійснила в українській граматиці Л. О. Кадомцева [2, с. 128–133], який покладений в основу підручників із синтаксису української мови. На сучасному етапі актуальним питанням змістового обшару, маркерів актуалізації інтенцій запиту, комунікативно-прагматичного й дериваційного потенціалу питальних висловлень присвячені наукові студії С. Т. Шабат-Савки [8; 9; 10; 11], зокрема її кандидатська й частково докторська дисертації. Питальні речення в українському поетичному мовленні були об'єктом досліджень Н. В. Кондратенко [3]. Заслужують на увагу оглядові статті М. В. Панкової про еволюцію лінгвістичних поглядів на семантичну і комунікативну будову питальних речень, особливості їхнього актуального членування [5; 6], що, безперечно, потребує поглибленого опрацювання. Водночас вимагає ґрунтовного вивчення проблема співвідношення формальної, змістової та комунікативної організації питальних висловлень сучасної української мови.

Постановка завдання. З огляду на це мету пропонованої статті вбачаємо передовсім у комплексному вивченні питальних речень на рівні їх формально-граматичної та семантико-синтаксичної структур. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних завдань: 1) встановити синтаксемну структуру питальних речень відповідно до конкретних позамовних ситуацій, когнітивних процесів у свідомості мовця, іллокутивної мети запиту, валентних інтенцій предикатів; 2) схарактеризувати формальні засоби вираження питальної модальності у різних типах речень; 3) з'ясувати співвідношення формально-синтаксичного та семантико-синтаксичного членування питальних конструкцій.

Виклад основного матеріалу. Прагматична мета типових власне-питальних висловлень – отримати нові відомості, з'ясувати якусь часткову інформацію або підтвердити її вірогідність у вигляді чіткої, конкретної відповіді адресата,

яка б задовольнила адресанта. Якщо співрозмовник не здатен відповісти через свою необізнаність або ж не хоче, намагаючись перепитувати, задавати зустрічні запитання, свідомо надавати недостовірну інформацію тощо, комунікативний акт вважатиметься неуспішним. «Мовна форма вираження категорії питальності, – на переконання С. Т. Шабат-Савки, – репрезентує якісну характеристику інформаційної лакуни в знаннях суб'єкта комунікації – його прагнення з'ясувати чи уточнити інформацію, підтвердити чи заперечити якийсь факт дійсності...» [11, с. 105], що й дало змогу дослідниці, услід за Л. О. Кадомцевою [2, с. 130–133], визначити два типові вияви інтенцій запиту – з'ясувальну та уточнювальну [11, с. 105].

І. Р. Вихованець за типом питання й передбачуваної відповіді питальні речення поділяє на загальнопитальні (зазвичай відповідають уточнювальним) і частковопитальні (корелюють зі з'ясувальними). «Загальнопитальні речення орієнтовані або на ствердну відповідь (*Так*), або на заперечну відповідь (*Ні*), або на інші модифікації цих відповідей. Частковопитальні ж речення спрямовані на отримання якоїсь нової часткової інформації», – постулює вчений [1, с. 146].

Семантико-синтаксична структура частковопитальних речень зумовлена характером інформації, яку прагне отримати мовець: про виконавця дії чи носія процесу, стану, якісної та кількісної ознаки; особу (іншу істоту) або предмет, на яку спрямовано дію, процес, стан; особу, якій адресована дія; знаряддя дії або засіб переміщення; місцеперебування особи (іншої істоти), локалізації предмета, напрямок і шлях руху; обставини, за яких (всупереч яким) відбувалися певні дії, протікали процеси, стани (час, причину, умову тощо); зрештою, про саму подію, процес або стан.

Для з'ясування потрібної часткової інформації використовують: 1) займенниковий іменник *хто?*, спеціалізований на експлікації запитань про істоти, у різних безприменникових (*кого?*, *кому?*, *ким?*) та применникових (*до кого?*, *про кого?*, *для кого?*, *біля кого?* *на кого?* *на кому?* *при кому?* *в кому?* і под.) відмінках; 2) займенниковий іменник *що?* спеціалізований на вербалізації запитань про предмети-неістоти, у різних безприменникових (*чого?* *чим?*) та применникових (*до чого?*, *біля чого?* *на що?* *про що?* *на чому?* *при чому?* *в чому?* і под.) відмінках; також використовується для з'ясування дії або стану особи (*Що з ним діється?*), а ще причини (*чому?* *чого?* *що?* *за що?*), мети дії або призначення предмета (*для*

чого?, задля чого?, заради чого?) у випадку адвербіалізації – переходу зі сфери предметності у прислівникову; 3) займенникові прикметники *який?, котрий?, чий?*, спеціалізовані відповідно на вираженні запитань про властивості, якісні та посесивні ознаки істот і предметів-неістот, їхній порядок за лічби (переліку), упорядкованість часу; 4) займенниковий числівник *скільки?* як єдиний репрезентант запитань щодо кількісного складу предметів; 5) займенникові прислівники *де?, куди?, звідки?, коли?, відколи?, доки?, поки?, чому?, навіщо? нащо? як?, наскільки?* та ін., закріплені відповідно за питаннями про місце, час, причину, мету й спосіб дії, міру її вияву чи інтенсивності; 6) похідні прийменниково-відмінкові та інші сполуки з аналогічними до попередніх інтенціями запити: *за якої умови? з якою метою?, попри що?, всупереч чому?, наперекір чому? незважаючи на що?, з якої причини?, з якого часу? до якого часу? з яких пір? до яких пір? в якому напрямку? яким шляхом? у який бік? у яке місце? з якого місця? яким чином? яким способом? якою мірою? до якої міри? до якого ступеня? як часто?, як багато? скільки разів? у скільки разів? внаслідок чого? завдяки чому? за яких обставин? у якому випадку? заради чого? в ім'я чого, на честь чого? про кого (що) йдеться?* Усі ці питальні форми стосуються невідомих, чітко неокреслених або неозначених для мовця предметів, ознак, обставин, про які він має намір дізнатися від співрозмовника, структуруючи питальні речення й очікуючи конкретних відповідей.

Специфіка семантико-синтаксичної організації частковопитальних речень полягає в тому, що питальні слова чи словосполучення зазвичай стоять на початку конструкції, незалежно від їхньої синтаксичної функції та способу вираження. Репрезентантами семантико-синтаксичних функцій у простому реченні є виділювані на основі значеннєвих відношень синтаксеми – мінімальні синтаксичні одиниці семантичного типу, які відображають стосунки між предметами і явищами позамамовного світу. У системі мови валентність базового предиката прогнозує кількісний і якісний склад субстанційних синтаксем елементарного простого речення – суб'єктних, об'єктних, адресатних, інструментальних, локативних. Не зумовлені валентністю базового предиката вторинні предикатні синтаксеми (адвербіальні, атрибутивні, модальні) ускладненого простого речення є наслідком згортання предикативних частин складних конструкцій, які відображають дві й більше позамамовних ситуацій [1, с. 245–278; 4, с. 133–137].

Для маркування невідомих осіб, інших істот, предметів та явищ відповідно до іллокутивної мети мовець використовує питальні займенникові іменники та інші засоби у семантико-синтаксичних позиціях таких субстанційних синтаксем, зумовлених валентністю базового предиката:

суб'єкта дії: а) фізичної: – *Хто збудує такий храм? – спитав Ярослав (П. Загребельний); – Хто це тобі зробив такий інструмент, Колю? – спитав Микола (Вал. Шевчук); – Хто там стріляє? (О. Довженко); Хто це їх мав носити? (П. Загребельний); А хто їх поприр'язував тут, коло цих високих дверей? (П. Загребельний); – А хто ведмедя вбив? – зиркнув на нього спідлоба Сивоок (П. Загребельний); б) локативної: *Хто цього вечора блукає вулицями? (В. Винниченко); Хто їде? (О. Гончар) – А хто там? Хто йде? (О. Довженко); в) інтелектуальної: – Хто його вигадав, перший літак? (О. Гончар); – До речі, хто вигадав цей східний життєвий простір? (О. Довженко); Хто ж написав оцю дивну, оцю чудесну книгу? (І. Багрянний); – Хто ж буде боротись, дорогий товаришу Максе? Га? Хто? (В. Винниченко); г) вербальної: – Хто се тобі казав? – спитав мене батько (О. Довженко); Хто відповідь за все це? (О. Гончар); Хто вам про це розповів? (М. Куліш); А хто тобі говорив за це? (М. Куліш);**

суб'єкта стану: а) фізичного: *Кому холодно?; Кому не спиться?; Кого температурить?;* б) психоемоційного: *Кому це так весело?; Кому це страшно?; ...хто жде його дома? (О. Гончар); в) інтелектуального: – Хто це може знати? (О. Гончар); Хто ж то може знати, що він там робить? (В. Винниченко); г) локативного: – Хто тут? (О. Довженко); – А хто з Києва? – спитала художниця (П. Загребельний); г) емоційно-оцінного ставлення: *Кому цікаво про хворого вчителя? (В. Дрозд); Кого б це зацікавило? (П. Загребельний); д) посесивного: – В кого є індивідуальні пакети? (О. Гончар);**

суб'єкта кваліфікаційної ознаки, ідентифікації: – *Хто він, той Корчма? (О. Гончар); – А хто ти? – Я Андрій Михайлишин з Тарасівки, демобілізований... (О. Гончар); Марія. Ким був? Ганна. Капітаном. (О. Довженко); Ким би хотілося бути, до кого себе примислити? (О. Довженко); – А хто ж ти такий? – тихо спитав капітан Колодуб. – Я онук діда Савки (О. Довженко); Хто був ворогом народу в старовину? Пани і дуки. Хто були запорожці? (О. Довженко); Скидан. Я Скидан. Хто будете і звідки? Вигура. Інструктор Вигура з Наркомзему (О. Довженко); Тьотя. Хто*

вони такі? Якої нації люди, питаю? Мазайло. Частина – наші малороси, себто руські... (М. Куліш); – Чи ви знаєте, **хто** найбільший зрадник вітчизни й найжорстокіший ворог народу? (І. Багрянний);

суб'єкта якісної ознаки: – **А хто** тут у вас **найкращий бригадир**? (О. Довженко); **Отож – хто вищий**? (П. Загребельний); – **Хто** тут **старший**? – вигукнув Отава... (П. Загребельний); **Та й хто вільний**? (П. Загребельний); **А хто винен**? (О. Довженко); **Хто з них наймудріший**?; **Хто це такий красивий**?; **Що це таке важке**?; **Що з цього найкорисніше**?

суб'єкта кількісної ознаки: – **Ну, хто перший**? (О. Гончар); Лука. **Хто перший на черзі**? (М. Куліш); **Чого найменше з урожаю? Кого найбільше серед приїжджих**?

суб'єкта процесу: **Що найраніше розцвітає навесні**?; **Що так швидко в'яне**?; **Що росте у лісі? Що сохне надворі? Хто там сердиться? Хто так довго хворів**?

об'єкта дії: а) фізичної: **Що ти змайстрував таке**? (О. Гончар); **Чого це ти понасівала тут**? (П. Загребельний); **Хто і кого тут збирається нищити**? (О. Довженко); **Та й з ким тоді я розіп'ю коньяк**? (В. Дрозд); – **Од кого затуляється? Од брата рідного**? (П. Загребельний); **Що збудували за останній рік**?; **Що привезли з лісу**?; б) інтелектуально-ментальної: **З чим порівняти глибину батькового горя? Хіба з темною нічю** (О. Довженко); **Кому він служить – гетьманові, цареві чи справі**? (Б. Лепкий); **Інакше що й кому в Терехівці він (Іван Кирилович) доведе**? (В. Дрозд); **То кого маю вибирати для справ дієписання**? (П. Загребельний); **Про кого б я писав свої геніальні твори, коли б не було на світі мене самого**? (В. Дрозд); **Кого має слухати син**? (В. Дрозд); Орлюк. **Від кого ви дістали завдання**? Грибовський. **Від Шредера** (О. Довженко); **Та й чого досяг**? (П. Загребельний); **Кого обдурили**? (О. Довженко); в) вербальної: **Чуєш, що народ каже**? (М. Куліш); **Про кого це? Болгари – про візантійців, а ті – про болгар**? (П. Загребельний); **З кого ж питати**? (О. Гончар); **Але чого попросити в чарівника**? (Р. Іваничук); **Перед ким ти вибачаєшся**? (О. Довженко); г) сприйняттєвої: – **А кого ж ти бачив**? – **Діда Родима. Та купців. Та це Ситника**. (П. Загребельний); г) локативної: – **До кого то Ольга прийшла**? (О. Гончар); ...**дурнику, за чим гнався**? (В. Дрозд); **Хто йде? Кого проводжають**? (О. Гончар);

об'єкта стану: а) волевиявлення: ...**чого він хоче, якого виторгу, звідкіля слави**? (П. Загре-

бельний); – **А ти чого бажася**? (Р. Іваничук); – **Ну? Чого хочеш**? (П. Загребельний); ...**прагне чогось, – а чи й відає добре, чого саме? Хліба? Крові**? (П. Загребельний); – **Чого тобі треба**? (П. Загребельний); – **Чого шукаєш тут**? – просичала (Р. Іваничук); б) інтелектуального: **Кому вірити**? (П. Загребельний); **Над чим задумався, друже**? (Б. Лепкий); ...**про що здебільшого були б думки**? (М. Куліш); **Що думав невідомий митець, різьблячи цю сумну картину? Про кого: про себе – ситого, одягненого і скованого ханською службою або оскопленням? Про жінок, що томляться в гаремному раю, чи взагалі про примарність щастя**? (Р. Іваничук); **Знаєш, синок, що я надумав**? (М. Куліш); в) екзистенційного: Орлюк. **У кого жили**? Вірський. **У вашого покійного батька**... (О. Довженко); **З чого складається краса**? (О. Довженко); **З чим лишуся, коли їх продам**? (В. Дрозд);

об'єкта процесу (фізичного або психоемоційного): **Для кого виснажуєш сили, пощо потом землю обливаєш**? (Б. Лепкий); – **Так над чим же сміятись, дозвольте**? (О. Довженко); **На кого ти гніваєшся? Від кого ти втомився? На кого ж ви сердитеся**?

об'єкта якісної ознаки: **Що мені винні ... дунайські болгари**? (Б. Лепкий); **Чого гідний цей народ**?; **Чого він вартий**?; **На що здатна ця людина**?; **Кому завжди залишалась вірна й віддана вона? До кого хлопець був чуйний і уважний? Чим багата ця земля**?

об'єкта кількісної ознаки (порівняння): **Серед кого найбільше переможців? Від кого менше українців? З-поміж чого найбільше яблунь? Від чого менше жита**?

адресата дії або стану: **Кому печаль мою повім**? (М. Рильський); **Кому сказати про млин**? (В. Барка); – **Але кому ж лист? Кому**? (В. Винниченко); **Кому напишуть про нього тепер писарі, що такого нема, пропав безвісти**? (О. Гончар); **Кому я що винен**?

знаряддя або засобу дії: – **Чим їх [горобців] ловлять**? – **Сіткою і решетом** (В. Барка); – **Чим же ви проколете**? – **Найду чим. Ось хоч би й багнетом** (О. Гончар); – **Чим вдарив**? – **Кулаком**... **Чим же?**.. (О. Довженко); – **Чим же хату покريمо**? – **Соломою. Чим** (О. Довженко); ...**чим платитимеш**? (Р. Іваничук); **Чим їхали до Києва**?; **Чим привезли дрова**?

Валентність локативних предикатів у питальних конструкціях передбачає питальні маркери *де?* *звідки?*, *куди?* *яким шляхом?* у семантико-синтаксичних позиціях локативних синтаксем

місця, напрямку руху (початкового і кінцевого пунктів), шляху руху: *Де ж хлопці?* (В. Барка); – *Скажіть, де живе стара Еміне?* – чіплялась до людей. – *Де Еміне живе?* (Р. Іваничук); *А де ж стежка через осоку?* (О. Вишня); – *Щось не помітила, звідки ви надійшли?* – сказала Галя... (Вал. Шевчук); *Хто ти і звідки йдеш?* (Р. Іваничук); – *Звідки прислало тебе горе, нещасний?* (Р. Іваничук); – *Скажи мені тільки одне: звідки ти прийшов сюди?* (Р. Іваничук); – *Куди ж ти поїдеш?* – питає Домборський. – *Не знаю; земляк радить у Білорусь* (В. Барка); *Куди ж повезуть? На яку ділянку фронту їх кинуть?* (О. Гончар); *Ану, хто ви? Куди йдете серед нічних пожеж?* (О. Гончар); *Яким шляхом повезете вантаж?*

На формально-синтаксичному рівні речення суб'єктні синтаксеми у називному відмінку корелюють із підметами, у непрягих відмінках – з керованими другорядними членами, як і об'єктні, адресатні, інструментальні синтаксеми; а також локативні синтаксеми, репрезентовані переважно займенниковими прислівниками.

З'ясувати невідомі обставини подій мовцєві допомагають питальні займенникові прислівники та синтаксичні сполуки у семантико-синтаксичних позиціях адвербіальних синтаксем:

часу: – *Дай вам боже щастя, – зітхнула знову мати. – Коли подаватимете заяву?* (Вал. Шевчук); – *Коли ж струм буде?* (О. Гончар); – *Коли ж ви повернетесь? Звідки вас виглядати?* (О. Гончар); *Відколи це почалося? До якого часу це буде тривати?*

причини: – *Чого ви біжите, хлопці?* – спитався один з дядьків (В. Барка); – *Мамо, чому Оленка не відкриває очі?* – не прокидається... (В. Барка); – *Але чому ти говориш мені про це саме зараз?* – *Чому ж* мене до списку не вніс? (О. Гончар) – *Чому не зупинились? Чому не виконали команду?* (О. Гончар); *Чому тікають вони з села? Чого розлітаються з нього?* (О. Довженко); – *Чому ви їздите машиною? Чому б вам не пройтися прекрасною вулицею? Тим більше це так близько* (О. Довженко); – *Чого прийшла?* – спитав грубо, не відриваючись од роботи (П. Загребельний); – *Чому ти завжди цю пісню співаєш, мамо?* (Р. Іваничук); – *Для чого [=чому] ви лишилися в Києві? Варум, тобто чому?* (П. Загребельний);

мети: – *Навіщо взяли і куди ведете?* – питаються дядьки (В. Барка); *Навіщо триматися за прізвище чоловіка, який не хоче нас знати?* (Вал. Шевчук); *Навіщо його потягло за язик бовкнути комбатові про свою підозру, про те невідоме світло, що він помітив у будинку в тилах?*

(О. Гончар); *Для чого збирається військо?* (В. Малик); – *Для чого вам, громадянко, стільки соли?* – зачепив він жінку, що з пакунками в обох руках саме бігла назустріч (О. Гончар); *Для чого це придумав майстер? Навіщо дав рибкам життя у тісному басейні і поставив грізну сторожну при виході на волю?* (Р. Іваничук); – *Чого [=навіщо] нам їхати туди, мамо? Хіба тут погано?* (Р. Іваничук);

умови: *За якої умови відбувається термоядерна реакція?*; *На випадок чого в Україні введуть карантин?*; *За яких обставин загинув офіцер?*

допустовості: *Всупереч чому науковець поширював свою теорію? Попри що вони досягли успіху? Незважаючи на що їхня кількість зростала? Наперекір чому ми йшли до мети?*

способу дії: *Але хто ж, хто міг учинити це жахливе святотатство? Яким способом?* (В. Винниченко); *Богданчику, серденько, чим я можу допомогти тобі?* (О. Гончар) *Як він жив...?* (О. Гончар); *Хто він і як опинився аж тут, на Росі?* (О. Гончар); *Але як його (листа) передати?* (М. Куліш);

джерела інформації: *Але звідки вони все знають?* (В. Дрозд); – *Але звідки ти можеш знати, що те військо не покине найми і не піднесе ще раз шабелі за свій люд?* (Р. Іваничук).

Такі синтаксеми звичайно заступають у формально-граматичній структурі речення позиції детермінантних (приреченневих) другорядних членів.

Вербалізувати запитання про якісні та посесивні ознаки істот і предметів-неістот, їхній порядок за переліку, кількісні характеристики, упорядкованість часу уможливають займенникові прикметники *який?*, *котрий?*, *чий?* та займенниковий числівник *скільки?* у семантико-синтаксичній функції препозитивної предикатної синтаксеми: *Який той протилежний берег зблизька? Звідси він нагадав мені смужку дніпровського берега, де щоліта заводські дитячі табори дзвенять...* (Гончар); *Який хлопець? Яка дівчина? Яке небо? Які квіти? Котра година? Котрий урок? Котре запитання? Чий автомобіль? Чия книга? Чиє котеня? Чії гроші? Скільки студентів? Скільки стільців?*, яка здатна за відповідної комунікативного завдання пересуватися у постпозицію, пор.: *Хлопець який? Дівчина була яка? Небо зробилося яке? Квіти стали які? Година була котра? Урок буде котрий? Запитання є котре? Автомобіль виявився чий? Книга була чия? Котеня буде чиє?*

Гроші виявилися чий? Студентів стало скільки? Стільців виявилось скільки? Відповіді на такі питання залежно від комунікативної мети повідомлення і потреби акцентувати увагу на певній ознаці співрозмовник може структурувати повними або неповними номінативними односкладними реченнями чи двоскладними конструкціями, напр.: *Розумний хлопець; Розумний; Хлопець розумний; Красива дівчина; Красива; Дівчина була красива; Похмуре небо; Похмуре; Небо зробилося похмуре; Зів'ялі квіти; Зів'ялі; Квіти стали зів'ялими; Шоста година; Шоста; Година була шоста; Третій урок; Третій; Урок був третій; Друге запитання; Друге; Запитання друге; Братів автомобіль; Братів; Автомобіль брата; Автомобіль став братів; Андрієва книга; Андрієва; Книга Андрія; Книга була Андрієва; Наше котеня; Наше; Котеня було наше; Його гроші; Його; Гроші виявилися його; П'ятеро студентів; П'ятеро; Студентів стало п'ятеро;*

Десять стільців; Десять; Стільців виявилось десять. Значну роль для порозуміння учасників комунікативного процесу відіграє у запитаннях–відповідях логічний наголос та порядок слів.

Висновки та пропозиції. Отже, формальна організація питальних речень перебуває у тісному взаємозв'язку із семантико-синтаксичною. Мовленева ситуація, позамова дійсність, когнітивні процеси в свідомості мовця, його комунікативний намір, а також валентний потенціал базового предиката зумовлюють відповідно синтаксему й формальну структуру питального речення, семантичні, морфологічні та позиційні варіанти питального маркера. Перспективним у цьому плані стане дослідження комунікативної організації як власне-питальних (частковопитальних, загальнопитальних), так і невластне-питальних висловлень (риторичних питань, перепитувань, спонукальних питань), які значеннєво близькі до розповідних або спонукальних.

Список літератури:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Кадомцева Л. О. Синтаксична модальність речення. *Сучасна українська літературна мова: Синтаксис* / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. С. 119–137.
3. Кондратенко Н. В. Питальні речення в українському поетичному мовленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; Одес. нац. університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2001. 16 с.
4. Межов О. Г. Ієрархічні відношення в системі мінімальних семантико-синтаксичних одиниць. *Типологія та функції мовних одиниць*: наук. журн. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 2 (4). С. 130–139.
5. Панкова М. В. Еволюція лінгвістичних поглядів на питальні речення: семантичний і комунікативний аспекти. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Філологія. Мовознавство*. 2009. Т. 105, Вип. 92. С. 102–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2009_105_92_21 (дата звернення: 14.12.2021).
6. Панкова М. Комунікативна будова питальних речень. *Лінгвістичні студії*. 2013. Вип. 27. С. 92–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2013_27_19 (дата звернення: 19.12.2021).
7. Руденко Н. В. Нетипові питальні речення як інструмент психолінгвістичної маніпуляції в англійській мові. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*: науковий журнал. Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2016. Вип. 11–12, Ч. 2. С. 208–212.
8. Шабат С. Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; Прикарпатський державний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2000. 20 с.
9. Шабат С. Т. Речення питальної модальності в сучасній українській мові. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 53–58.
10. Шабат-Савка С. Т. Комунікативна інтенція і дериваційний потенціал питальних висловлень. *Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики. Катерині Григорівні Городенській* / Ін-т укр. мови НАН України: упоряд.: Н. Г. Горголюк, Л. М. Колібаба, В. М. Фурса. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 436 с.
11. Шабат-Савка С. Т. Маркери актуалізації інтенції запити: українськомовний питальний дискурс. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2016. Вип. 14. С. 103–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_2016_14_17 (дата звернення: 10.12.2021).

Mezhov O. G. SEMANTIC-SYNTACTIC AND FORMAL-GRAMMATICAL STRUCTURE OF INTERROGATIVE SENTENCES IN THE CONTEXT OF THE LINGUISTIC PRESENT

In article formal means of expression of interrogative modality in different types of sentences are characterized, in particular interrogative forms of pronouns, adjectives, numerals, adverbs, derivatives of prepositional-singular compounds in relation to unknown, clearly undefined or indefinite objects, features, circumstances for the speaker he intends to get to know from the interlocutor; structuring interrogative sentences and waiting for specific answers. The semantic-syntactic structure of interrogative sentences is determined by the nature of the information that the speaker aspires to obtain: about the doer of the action or exponent of the process, state, qualitative and quantitative characteristics; a person or object to which the action, process, state is directed; the person to whom the action is addressed; instruments or means of transference; location of a person, location of the object, direction and way of movement; circumstances by which certain actions took place, processes, states (time, cause, condition, etc.) took place; after all, about the event, process or state itself. According to this, interrogative words can perform semantic-syntactic functions predicted by the valence of the base predicate of subject, object, addressee, instrumental syntaxeme that are in the formal-syntactic positions of the subject or controlled secondary member of the sentence, as well as functions of adverbial syntaxeme in the positions of determinants. It has been found that interrogative words are usually prepositional, regardless of their syntactic function and mean of expression. The interlocutor often structures the answers to the sender's questions by in complete two-syllable or one-syllable constructions, less often – complete, depending on the communicative purpose of the message. Logical emphasis and word order play a significant role in understanding the participants of the communicative process in the questions-answers. It is concluded that the formal organization of interrogative sentences is closely related to the semantic-syntactic. The speech situation, extraverbal reality, cognitive processes in the speaker's consciousness, his communicative intention, as well as the valence potential of the basic predicate determine the syntactic and formal structure of the interrogative sentence, respectively.

Key words: *interrogative sentence, formal-grammatical structure of a sentence, semantic-syntactic structure of a sentence, interrogative word, syntaxeme, predicate, valence, member of the sentence.*